

Muziek en vergeving in Kinshasa

Lukas Pairon, PhD (www.lukas-pairon.eu)

juli 2019

Tijdschrift voor Geestelijk Leven
(themanummer rond vergeving, september 2019)

Wanneer ik van 2012 tem 2016 voor mijn doctoraatsonderzoek (zie: www.lukas-pairon.eu/phd) veel naar Kinshasa (DR Congo) trok, had ik telkens weer tijd nodig om er mijn draai te vinden. Ik kan niet zeggen dat ik echt graag naar Kinshasa ging, nee. Maar na enkele dagen voelde ik me er toch weer goed. Het Kinshasa waar ik was, is enerzijds zo intens, zo lelijk, een vuilnisbelt waar ratten goed gedijen... zoveel armoede... het leven is er zo hard. Maar er is ook de andere kant. Als ik met de deelnemers aan mijn onderzoek begon te werken, kreeg ik ook een stuk van de binnenkant van het leven in deze stad te zien: ongelooflijk veel moed, vitaliteit, wijsheid, vrijgevigheid, humor, solidariteit en... vergeving. Die kant van Kinshasa gaf betekenis aan mijn wens om er toch telkens weer langer te willen blijven en er terug te komen.

Mijn onderzoek (sociale ontwikkelingsstudie) voor de Universiteit Gent werd opgezet in Kinshasa met de ambitie om ons inzicht te vergroten in hoe de ervaring van gestructureerde muzikale vorming en praktijk een invloed kan hebben op de sociale omstandigheden van jongeren. Dit onderzocht ik door van 2012 tot 2016 een specifieke lokale context gedetailleerd te bestuderen, in de vaak moeilijke leefomstandigheden in Kinshasa. Bijzonder was dat dit onderzoek ook ons begrip heeft vergroot van de factoren die jongeren motiveren om gedurende lange tijd muziek te blijven maken, ook al lijkt een dergelijke activiteit de kritieke aspecten van hun externe (bv. economische) omstandigheden niet erg te verbeteren.

Er werd gekozen om twee langlopende muzikale projecten in Kinshasa te bestuderen: één - een fanfare - voor straatkinderen (bijna allemaal zogenaamde 'heksen'-kinderen), 22 jonge mannen en vrouwen tussen 16 en 23 jaar, en één - een traditioneel Congolees slagwerkensemble - met 10 voormalige mannelijke leden van gewelddadige gangs tussen 24 en 41 jaar.

De gegevens tonen een sterke overtuiging aan in beide groepen dat muzikant worden een belangrijke rol speelde bij het navigeren naar betere posities in hun sociale leven. Sommigen

gaven dit te kennen door te zeggen dat ze "gered werden door muziek".

Het onderzoek biedt ondersteuning voor de conclusie dat muziek maken maatschappelijk transformatief kan zijn, maar dat bepaalde specifieke voorwaarden nodig kunnen zijn om een dergelijke transformatie robuust te maken.

Muziek speelde dus duidelijk een rol in deze sociaal-artistieke projecten, maar voor de maatschappelijke transformatie zorgde ook de capaciteit van velen om een blad om te slaan en te vergeven: ik ben tijdens mijn veldwerk in Kinshasa dikwijls geconfronteerd geweest met vormen van vergeving bij slachtoffers van geweld (bij slachtoffers van de voormalige gangsters en bij de jongeren die slachtoffers waren van hun eigen familie die hen ervan betichtten behekst te zijn). Hoewel ik in dit onderzoek heb gemerkt dat vergeving een belangrijk element was in het creëren van mogelijkheden tot sociale navigatie voor de jongeren, heb ik dit echter niet voldoende een plaats kunnen geven tijdens mijn veldwerk en in mijn uiteindelijke thesis.

LP: Voormalige slachtoffers vergeven jullie? En je kunt met hen samenleven en hen ontmoeten?

BM-YA: Absoluut. Ze zijn zelfs blij dat we veranderd zijn. En we hebben onze excuses gegeven voor wat we gedaan hebben.

Het fenomeen 'vergeving' heeft me de afgelopen jaren nochtans dikwijls bezig gehouden tijdens mijn onderzoek. De Congolezen leken mij beter in staat te vergeven dan de mensen waar ik vandaan kom.

Hier krijgt u niet te lezen wat vergeving precies is, maar wel in welke bijzondere omstandigheden ik het aan het werk heb gezien in Kinshasa. Het was namelijk indrukwekkend te merken hoe vroegere slachtoffers van gewelddadige gangs snel - en alsof dat 'normaal' was - de jongemannen, die ondertussen muzikant waren geworden en afscheid hadden genomen van hun gangster-verleden, konden vergeven en met open armen opnieuw in hun midden ontvangen met opmerkingen als 'onze jongens zijn terug'.

Ik koppel deze bekwaamheid tot vergeven - zoals Dennis Vanden Auweele (2018) doet - aan de sterke bindingen - 'bonding capital' - die ik in die maatschappij heb ervaren. Het belang van gemeenschap maakt vergeving blijkbaar nodig en ook eenvoudiger. De mensen uit de buurt waren blij dat deze 'kulunas' (zo worden de gangsters in Kinshasa genoemd) zich hadden bekeerd en accepteerden ze terug in hun midden. Het was indrukwekkend vast te stellen hoe slachtoffers van de voormalige gangsters die laatsten weer in hun midden verwelkomden. Vooraleer ze muzikanten werden vochten ze vooral met elkaar en met bendes uit andere wijken. Ze hebben daarbij

niemand gedood, maar ze hebben wel een heleboel mensen geterroriseerd, aangevallen, bestolen en verwond. Het was bijzonder te merken dat hun omgeving toch vergiffenis leek te kunnen schenken voor wat zulke jongemannen hen hadden aangedaan toen ze lid waren van de gewelddadige gangs, en bereid was om samen met hen verder te leven. Hannah Arendt begreep deze capaciteit als een typisch voorbeeld van onze menselijke vrijheid, omdat vergeving ons in staat stelt opnieuw te beginnen en verder te gaan (Achterhuis 2010).

Ik had voor ik mijn onderzoek in Kinshasa begon meermaals gehoord dat Congolezen bekend staan voor hun capaciteit te vergeven. Ik vermoed persoonlijk dat dit ondermeer te maken heeft met het feit dat het leven er zo al bijzonder moeilijk is, en dat het 'goed nieuws' is verder te kunnen, een blad om te kunnen slaan. Dit komt dan overeen met een ander fenomeen waarmee ik ook in Kinshasa erg geconfronteerd werd en ik 'positief fatalisme' heb genoemd (Pairon 2016): de kunst om ondanks de limieten die gesteld worden toch de eigen omstandigheden zo goed mogelijk te accepteren, om dan - met de creativiteit en energie die hun rest - te proberen de omstandigheden te verbeteren, of ze tenminste aanvaardbaarder en leefbaarder te maken.

BM-IB: Op een dag zat ik hier voor ons huis. Ik zie een man voorbij lopen. Hij gaat naar het einde van de straat, en loopt dan terug, en weer terug. Ik was nieuwsgierig en vroeg me af wat hij van plan was. Toen hoorde ik hem bidden. En op de een of andere manier werd ik in mijn hart geraakt door wat ik zag. Het was op een moment dat ik me voorbereidde om ergens te gaan vechten in een soort van wraakactie. Maar ik zag deze jongeman, ongeveer even oud als ik, lopen en bidden, en ik was geraakt door dit gezicht, en het contrast tussen hem en mijzelf. Ik was niet de enige die hoorde wat hij zei en bad. Toen vertrok hij. Ik bleef achter en dacht veel na. Ik stelde mezelf veel vragen over mezelf en over het leven dat ik toen leefde. Mijn geweten was ontwaakt en sprak tot mij. Ik zei tegen mezelf dat ik ook in mijn leven rechtmatig moest kunnen handelen. Ik dacht veel na. Ik sprak met mezelf en zei tegen mezelf dat het tijd was om mijn weg te veranderen en een beter mens te worden. Ik besloot mijn leven te veranderen. Die avond kwamen mijn vrienden mij halen om ergens te gaan vechten, maar ik weigerde me bij hen aan te sluiten. Ze vertrokken zonder mij. Die nacht werden er twee van hen geraakt door politie-kogels. Ik ging naar mijn moeder toe, knielde voor haar en vroeg haar om mij te vergeven voor wat ik haar en de familie heb aangedaan.

Nog indrukwekkender was de manier waarop een aantal van de zogenaamde voormalige 'heksen'-kinderen omgingen met wat hun eigen familie hen had aangedaan. De meeste jonge muzikanten uit de fanfare zijn er aangekomen omdat hun relatie met hun familie verbroken was, vaak omdat ze ervan beschuldigd werden behekst te zijn (vandaar dat ze 'heksen'-kinderen genoemd werden). Veel van deze kinderen en jongeren zijn dankzij het werk van het sociaal-artistiek muziekproject terug kunnen keren naar hun familie. Het is een van de belangrijkste

ambities van het socio-artistieke buurtcentrum om hen te herenigen met hun familie.

De exorcisme-ceremonies - 'délivrance' genoemd - van de pentacostal kerken kunnen gewelddadig zijn, met mishandelingen, het besprenkelen met bloed, olijfolie of azijn in de ogen en zelfs het verbranden van de kinderen met een autoband om hun lichaam.

Het is moeilijk voor te stellen hoe deze jonge mannen en vrouwen iets voor zichzelf hebben kunnen opbouwen nadat hun eigen familie hen had afgewezen en hen had verteld dat ze een Satan waren, bezeten waren. Ze moeten op de één of andere manier al sterk zijn geweest, omdat ze zulke pijnlijke dingen hebben meegemaakt en al op jonge leeftijd op straat zijn beland. Ze waren onschuldig aan wat hen ten laste werd gelegd en hadden de moed hun leven in eigen hand te nemen. Ze hadden de kracht om tegen zichzelf te zeggen: "Ik wil dit niet voor mezelf. Ik ga mezelf redden. Ik wil leven, dus ik ga de straat op". Deze jongeren die hun familie hebben verlaten en buiten hebben gewoond, op straat, en vervolgens in opvangcentra, zijn en blijven moedig. Ze blijken trouwens vaak ondernemender, veerkrachtiger en fantasierijker dan de kinderen die thuis wonen, zo wees ook ander onderzoek uit. Misschien is het die kracht die hen ook in staat stelt om - gemakkelijker dan anderen - tot vergeving te komen, een blad om te slaan, en verder te leven met wat er is.

Toch was het voor mij verbazingwekkend dat een aantal van deze jonge mannen en vrouwen - die toen ze klein waren (tussen de 6 en 10-12 jaar) ervan beschuldigd werden behekst te zijn - in staat waren om hiervoor hun familie te vergeven.

Wanneer ze echter hun familie niet kunnen vergeven omdat hun boosheid te groot is, dan wordt de volwassen wereld dikwijls weggezet. Ze plaatsen zichzelf dan op een voetstuk en zetten de volwassen wereld vanuit de hoogte opzij. Dan is er voor hen nog niets geregeld of hebben ze hun pijn nog niet verwerkt. Deze houding is echter wel goed te begrijpen, want wat ze als kind hebben moeten meemaken met hun eigen familie was en is zo moeilijk. Er zijn dan ook verschillende manieren om de rekening te presenteren. Vergeving kan een goede manier zijn om woede te overstijgen, maar - zoals Martha Nussbaum aangaf - het kan ook een subtiele vorm zijn van vergelding (Nussbaum 2016).

EM-CL: Toen ik op straat leefde, sprak ik nooit mannen aan, want vaders maken me boos. Ik bleef ervan weg. Als ik iets nodig had, vroeg ik het aan moeders. Dat is omdat het mannen waren die me toen ik klein was thuis veel hebben doen lijden. Papa Jose, de man van mijn grootmoeder, en de andere man daarvoor... Ik hield niet van mannen. Als ik een man om geld zou vragen, zou ik hem gaan beledigen, kon ik zelfs een steen naar hem gooien.

Maar dan dacht ik, ik ben zelf een man geworden. Ik heb zelfs de pastoor gevonden die olie in mijn ogen had gedaan om de duivel uit mij te drijven. Ik ben onlangs naar zijn kerk gegaan. Na de dienst. Ik

stond voor hem en ik begroette hem. Hij herkende me niet meer. "Ik ben het kind dat je een heksenkind noemde". Hij zei dan: "Hoe gaat het met je? Ik hoorde dat je naar Europa bent gegaan voor concerten?". Ik: "Ja, ik ging naar Europa." Hij: "Waarom ben je naar huis gekomen?" Ik wilde hem vleien en zei: "Ik kwam je nu wat geld geven." Hij nam het aan. En toen ik terug thuis kwam dacht ik bij mezelf: "De duivel gaf je een tientje."

Vergeven kan helpen om een pagina om te draaien wat betreft de boosheid die men kan hebben t.o.v. mensen die u kwaad deden (zoals de families t.o.v. de zogenaamde 'heksen'-kinderen). Maar het is echter niet zeker dat dit lukt. En wanneer niet vergeven wordt, wordt dikwijls toch ook weg gekeken van de boosheid die ze voelen. Omdat de boosheid onder ogen komen te moeilijk is.

LP: Ben je na alles wat je hebt meegemaakt met hen boos geworden op de mensen om je heen, je familie?

EM1-CK: Het was niet gemakkelijk om boos op ze te zijn, omdat ik echt geen kracht in die zin had. Ze namen me mee naar allerlei plekken. Ze konden met me doen wat ze wilden. Zelfs mijn moeder was niet in staat zich ertegen te verzetten. Wat kon ik dan doen of zeggen?

LP: Neem je het uw moeder niet kwalijk dat zij je niet beschermde of verdedigde?

EM1-CK: Ik begreep dat ze in de problemen zat. Ze had niets. En iemand die gestudeerd heeft, heeft ook de mogelijkheid om na te denken. Maar mijn moeder heeft niet gestudeerd. Ze was niet in staat om me te verdedigen.

EM2-CH: Nu ben ik door het centrum terug naar mijn familie gebracht. Ik woon nu bij mijn oma. Toen ze me terug zagen waren ze heel aardig tegen me. Ze namen me in hun armen en smeekten me om te vergeten wat ze me in mijn leven hadden aangedaan, en alsjeblieft terug te komen in de familie. Ik heb geaccepteerd om terug te gaan. Ik heb ze vergeven. Nu zijn we weer samen en dat is goed. Natuurlijk zijn er soms conflicten, zoals in elke familie, maar dat is normaal. We leven nu goed.

Veel van deze jongeren slagen er toch in de ouderen die hen betichtten van hekserij te vergeven. Hoe komt dat? Het komt zeker ook door de invloed van de kerken die vergeving prediken. In Kinshasa zijn het vooral de pentacostale kerken ('églises du réveil') die vergeving prediken als een belangrijke sleutel tot 'bevrijding'.

LP: Je moeder, ze is echt trots op je.

EM1-GL: Ja, het is goed. Maar het is goed dat we niet meer over het verleden praten.

Ook omdat schuldigen niet altijd gestraft kunnen worden, is het vermogen te kunnen vergeven een knap talent om verder te kunnen in het leven. Je moet er wel toe in staat zijn. Het is gemakkelijk om over vergeving te spreken en te schrijven, maar in vele situaties zoveel moeilijker om tot vergeving te komen.

Literatuur:

Achterhuis, Hans: 'Met alle geweld', Lemniscaat, Rotterdam, 2010, 2de druk

Nussbaum, Martha: 'Anger and forgiveness', Oxford University Press, New York, 2016

Pairon, Lukas: 'Positief Fatalisme', in: Rekto-Verso, december 2016

Vanden Auweele, Dennis: 'Over nut en nadeel van theologie voor vergiffenis', Tijdschrift voor Theologie, 58/4, 2018, p.381-396.

Zizek, Slavoj: 'Violence', Profile Books, London, 2008-2009